

ЕВОЛЮЦІЯ ЦІННОСТЕЙ ЗА УМОВ ЧЕТВЕРТОЇ ПРОМИСЛОВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

В статті розглянуто проблему визначення українським суспільством системи ціннісних орієнтирів в контексті євроінтеграційної стратегії України; досліджено еволюцію цінностей під впливом глобалізації та четвертої промислової революції; показано, що за умов зростання динамізму суспільного розвитку первинного значення набувають духовні цінності, прийняття яких громадянами країни є найважливішою умовою її процвітання; доведено, що за умов глобалізації і, особливо, – четвертої промислової революції – категорія «гідна праця» набуває особливої цінності та зазнає еволюції під впливом інновацій і технологій; визначено напрями української держави для подальшого ефективного розвитку за умов глобалізації.

***Ключові слова:** цінності, еволюція цінностей, гідна праця, глобалізація, четверта промислова революція.*

Витер И. И., Витер В. И. Эволюция ценностей в условиях четвертой промышленной революции. В статье рассмотрена проблема определения украинским обществом системы ценностных ориентиров в контексте евроинтеграционной стратегии Украины; исследована эволюция ценностей под влиянием глобализации и четвертой промышленной революции; показано, что в условиях роста динамизма общественного развития первичное значение приобретают духовные ценности, принятие которых гражданами страны является важнейшим условием ее процветания; доказано, что в условиях глобализации и, особенно, – четвертой промышленной революции – категория «достойный труд» приобретает особую ценность и испытывает эволюцию под влиянием инноваций и технологий; определены направления украинского государства для дальнейшего эффективного развития в условиях глобализации.

***Ключевые слова:** ценности, эволюция ценностей, достойный труд, глобализация, четвертая промышленная революция.*

Iryna Viter, Volodymyr Viter. The evolution of values in the context of the fourth industrial revolution. The article deals with the problem of defining by the Ukrainian society the value system in the context of Ukraine’s European integration strategy of Ukraine. The evolution of values under the influence of globalization and the fourth industrial revolution is investigated. It is shown that with the growth of dynamic of social development of primary importance, spiritual values are acquired, the acceptance

of which by the citizens of the country is the most important condition for its prosperity. It is proved that in the conditions of globalization and, especially, the Fourth Industrial Revolution, the category of «decent work» acquires special value and undergoes evolution under the influence of innovations and technologies. The directions of the Ukrainian state for further effective development in the conditions of globalization are defined.

***Keywords:** values, evolution of values, decent work, globalization, fourth industrial revolution.*

Україна як молода держава шукає своє місце в глобальному світі. Для успішного вирішення цього завдання необхідний не лише ефективний економічний розвиток країни, її висока конкурентоспроможність. Не менш, а може й більш важливим питанням є визначення системи ціннісних орієнтирів українського суспільства. Як європейська країна Україна не може не поділяти європейських цінностей, хоча, безумовно, має свої особливості й ментальні пріоритети.

Сьогодні основна увага науковців спрямована на дослідження еволюції цінностей під впливом глобалізації. І це закономірно, адже сучасна епоха – епоха глобальних змін в усіх сферах людського життя. Глобалізація змінює й модифікує закони й закономірності людського розвитку. Не оминає вона й культурну сферу, де передбачає певну уніфікацію культур, вестернізацію світу як нав'язування західного способу життя всім світовим культурам. За таких умов проблема формування і оновлення базових духовних цінностей набуває первинного значення для українського суспільства.

Сучасний розвиток економіки характеризується швидким впровадженням інновацій, а технології впливають на усі сторони нашого життя. Однією з характерних проявів глобалізації виступає четверта промислова революція, яка значною мірою змінює суспільне виробництво та весь уклад життя сучасного суспільства, а отже – трансформує його цінності й ментальні пріоритети. Саме тому дослідження загальнолюдських і, особливо, європейських цінностей за умов четвертої промислової революції представляється досить актуальним завданням для української науки.

Окремі аспекти проблеми цінностей перебували в колі наукових інтересів зарубіжних та вітчизняних вчених з давніх часів. Про це свідчать уявлення античних філософів, роздуми європейських мислителів епохи Середньовіччя, ідеї видатних вчених періоду Відродження, спадщина цілої плеяди науковців доби Просвітництва та Нового часу про цінності та закономірності їх прояву в різних

конкретних формах, хоча (більшою мірою) і без аналізу власне категорії «цінність» [1].

Багатоаспектність проблеми цінностей зумовлює той факт, що її досліджують вчені багатьох напрямів сучасної науки. Вітчизняні та зарубіжні дослідники визначають категоріальний апарат теорії цінностей, розробляють основні методологічні положення щодо виникнення, походження, характеру та подальшого розвитку цінностей людини та суспільства (В. Андрущенко, Х. Гадамер, І. Кон, П. Лоренц, А. Маслоу, Ш. Перельман, К. Роджерс, М. Туровський, Ф. Фукуяма, В. Ядов та ін.); аналізують різні аспекти категорії «цінності»: логіко-гносеологічні, соціально-культурні, психолого-педагогічні (Б. Ананьєв, Н. Асташова, О. Безпалько, І. Бех, Є. Бондаревська, С. Гессен, С. Кон, Л. Москальова, Н. Смелзер, М. Сміт та ін.).

Питання формування і функціонування європейських цінностей та європейської ідентичності розглянуто в працях Ю. Габермаса, Е. Гідденса, С. Лукареллі, В. Магуна, М. Руднева, А. Пагдена. Серед вітчизняних дослідників цю проблему розробляють А. Бульвінський, С. Горбатюк, О. Горенко, А. Кудряченко, Т. Метельова, Я. Чорногор, О. Шморгун [2]. Аналізу цінностей сучасного українського суспільства, їх порівнянню з європейськими цінностями та нормами життя, визначенню місця цінностей в соціокультурній реальності присвятили свої праці Н. Амельченко, М. Пірен, А. Ручка, Ю. Шайгородський та ін.

Аналізу сутності та тенденцій четвертої промислової революції присвятили свої роботи Н. Девіс, Д. Коен, Е. Колтоф, К. Шваб, Е. Шмідт та ін. Очевидно, що ця революція ставить перед людиною комплекс нових завдань та вимог, для вирішення яких необхідний перегляд і переоцінка цінностей. Але ця проблема недостатньо відображена в сучасних напрацюваннях і потребує подальшої розробки. Тому мета статті – проаналізувати еволюцію цінностей за умов четвертої промислової революції.

Перш ніж приступити до розкриття теми статті, вважаємо за необхідне зазначити, що при аналізі цінностей ми враховуємо такі аспекти: історичний (тобто, цінності склалися в результаті історичного розвитку людства), цивілізаційний (тобто, кожна цивілізація має свою систему цінностей, які впливають одна на одну в процесі діалогу цивілізацій), часовий (тобто еволюцію цінностей під час того чи іншого періоду історії). Отже цінності, з одного боку, виступають стійкими, перевіреними часом, ментальними пріоритетами людей, народів і цивілізацій, а з іншого – змінюються під впливом зовнішніх чинників. В

цьому і полягає складність їхнього аналізу.

Цінності – це своєрідний культурний код, тому кожна культура породжує свою систему цінностей. За нею можна судити про те, наскільки успішно протікає процес культурної ідентифікації нації, народу, відбувається зміцнення або руйнування національної самосвідомості, чи зберігає нація себе як носій унікального, тільки їй властивого типу культури, або вона поступово втрачає цю історичну місію [3].

Ціннісне ставлення людини до світу й до себе виражається в ціннісних орієнтаціях особистості. Ціннісні орієнтації – це сукупність матеріальних і духовних благ, які людина і суспільство обрали в якості життєвих орієнтирів, що визначають поведінку, вчинки, помисли і стосунки між людьми. Стійкі ціннісні орієнтації переходять в розряд норм і визначають лінії поведінки членів суспільства. Кожен предмет, явище, подія може також мати позитивну або негативну цінність. Для кожної окремої людини цінності нерівнозначні, оцінка предметів, подій, речей відбувається з різних точок зору: емоційної, естетичної, моральної, наукової тощо. Таким чином, кожна окрема людина по-різному ставиться до того, що вважає цінностями [4]. З цінностей окремих людей складаються ціннісні орієнтації суспільства.

Європейський вибір нашої держави, підкріплений значними успіхами у взаємовідносинах Україна-ЄС, ставить перед суспільством завдання теоретичного осмислення сутності європейських цінностей та їх привабливості для населення країни і практичного втілення в українське суспільство європейських життєвих стандартів.

В основі економічного та соціального процвітання Європи лежить, перш за все, культура, цивілізація та гідна праця європейців. Саме Європа створила сучасний світ таким, яким він є, саме тут були закладені основи сучасного державництва, громадянського суспільства, ефективної ринкової економіки, системи соціальної справедливості [5]. Основними принципами і цінностями західного суспільства є: принцип свободи особистості та індивідуалізм, ліберальна демократія, науковий і культурний прогрес, непорушність права приватної власності, ринкова модель ліберальної економіки [6]. І, безумовно, найголовнішою цінністю західної культури є життя. Самі по собі європейські цінності вкрай привабливі і, як показують результати соціологічних опитувань, вже знайшли широке визнання в Україні.

За умов зростання динамізму суспільного розвитку, посилення суперечливої дії всесвітньо-історичних процесів глобалізації та інформатизації на ідентичність народів різних країн первинного

значення набувають питання про суть і функції *духовних цінностей*. Прийняття і освоєння громадянами країни базових духовних цінностей, досягнення консенсусу в їх відносинах є найважливішою умовою її процвітання, про що свідчать сучасні Швеція, Фінляндія, Норвегія, Японія, Сінгапур.

Наближення до *справедливості* в українському суспільстві полягає в скороченні бідності за рахунок встановлення гідної мінімальної годинної заробітної плати в усіх сферах діяльності та в зниженні податкового тиску на малий і середній бізнес. Дотримання жорстких меж децильного коефіцієнту (співвідношення 10% найбільш і 10% найменш забезпечених) є неодмінною умовою справедливості, стабільності суспільства і довіри до влади [7].

У структурі цінностей сучасного українського суспільства все більшого значення набуває така базова цінність, як *сім'я*. Інститут сім'ї забезпечує відтворення і збереження народу, збереження його фізичного, морального і інтелектуального здоров'я, гуманістичних традицій. Вчені називають сім'ю найвеличнішим створінням культури, здатним відтворювати достовірно суспільні, соціалізовані особистості [8, с. 412].

До фундаментальних базових цінностей належать ті цінності, які сформувалися в процесі еволюції цивілізації: свободи, права і обов'язки громадян, верховенство закону та рівність (юридична, соціальна, політична). Історично для сучасного українського суспільства особливе значення має *верховенство закону* в силу традиційного втручання різного роду державних чиновників в правову систему. Базовими цінностями є *культура, освіта, наука*, реалізація яких необхідна для розвитку України за інноваційним шляхом. Є ще одна фундаментальна базова цінність, яка часто залишається без належної уваги, – це *довіра до інститутів влади*. Без наявності такої цінності у значної частини громадян неможлива стабільність суспільства [7].

Сьогодні світ увійшов в якісно нову історичну епоху – епоху глобалізму, коли традиційні способи роботи, виробництва, споживання і обміну незворотно змінилися. Ускладнення громадської структури тягне за собою диференціацію традицій, які припускають нові типи взаємовідносин, створює нові соціальні ролі та формує складні системи й підсистеми [9]. Глобальні процеси, охоплюючи економічне середовище, також стрімко розвиваються і в соціокультурній сфері та характеризуються, на думку дослідників, рядом таких ознак: втрата цілого ряду елементів матеріальної і духовної культури, яка стає транснаціональною; прискорення міграційних процесів в результаті

формування інтегрованого світового соціокультурного простору, який носить характер наднаціонального і наддержавного; особлива роль досягнень інформаційної революції (телекомунікації, Інтернет) в процесі поширення інноваційної інформації по всьому світу; глобальні проблеми виживання в умовах близькості екологічних, військових, техногенних та інших катастроф, які ставлять перед людиною завдання, що можна вирішити лише спільно [10].

Глобалізація значною мірою впливає на ціннісні орієнтації людини. Кожен народ в ході свого історичного розвитку накопичує певний своєрідний досвід, виробляє свої традиції, моральні цінності, з чого складається унікальний менталітет. Спосіб життя, мислення, моральні цінності різних культур відрізняються. Глобалізація привносить у кожен культуру альтернативні стилі та образи, нові цінності, приводячи тим самим до орієнтації на сторонні зразки. В результаті це веде до зміни культурного середовища окремих соціальних груп і суспільства в цілому, яке дробиться на велику кількість слабо інтегрованих груп, що мають різні критерії культурної ідентичності [11].

Основною загрозою існуванню національних культур з їх системами цінностей виступає вестернізація. Полем просування західних культурно-історичних моделей країн, які стали на чолі глобалізаційних процесів, виступає сьогодні єдиний інформаційний простір як відбувшися факт сучасної реальності. Формування єдиного інформаційного простору призвело до транслювання західних культурних цінностей й до загрози нівелювання культурно-історичного ландшафту [6].

Як вірно зазначає О. В. Зернецька, потужна трансляція змістового наповнення панівної – західної – масової культури набуває глобального характеру, заповнює світовий інформаційний простір, вільно перетинаючи державні кордони, не питаючи ні народи, ні уряди про бажаність її присутності у національних інформаційних просторах окремих держав, регіонів і навіть континентів. Вона стає реальним викликом державному та національному суверенітету, деформуючи й руйнуючи національні культури [12]. Ці тенденції особливо очевидні в культурному просторі України, який, розчарувавшись в наднаціональних ідеалах радянського суспільства, виявився найбільш схильним до впливу ззовні.

Сьогодні масове суспільство, яке глобалізується, стоїть на порозі якісних змін в світогляді. Зі зміною навколишнього світу, в самому широкому сенсі слова, змінюється особистість, трансформуються погляди та ідеї. Життя, спрямоване в майбутнє, примушує людину

шукати і створювати нові форми застосування її інтелекту, втілює його найсміливіші задуми [13]. Формується відносно *нова група цінностей*, яку зазвичай не відносять до базових. Це вимоги глобальної економіки, що розвивається: здатність адаптації до змін в умовах праці, до інформаційних потоків, інноваційна сприйнятливість, інноваційно-впровадницька орієнтація, володіння символічною мовою. Проте саме ці цінності великою мірою визначатимуть найближчим часом успіх будь-якої людини і будь-якої країни в глобальному світі. Саме тому вдосконалення, оновлення базових та набуття нових цінностей є найважливішим соціокультурним та соціоекономічним чинником формування громадянського суспільства і демократичної правової держави в Україні [7].

Глобалізація значною мірою вплинула на цінності та ідеали національних культур; особливо це стосується тих цінностей та ідеалів, способу життя, які сформувалися в традиційному, переважно аграрному суспільстві [11]. Ці перетворення стають ще більш кардинальними в епоху четвертої промислової революції, яка виступає одним з характерних проявів глобалізації.

Про її (революції) початок було оголошено на міжнародному форумі в Давосі-2016. На ньому зазначалося, що людство стоїть на краю нової технологічної революції, яка кардинально змінить те, як ми живемо і працюємо, ставимось один до одного, й торкнеться всіх груп та верств населення, всіх професій тощо [14]. І дійсно, вибуховий розвиток і поширення нових технологій, їх проникнення в усі сфери людської діяльності приводять сьогодні до швидких і глибоких змін глобальних ринків, структури і характеру сучасного промислового виробництва, економіки і соціальної сфери. Зміни, що відбуваються, настільки значні, що світ вступає, можливо, в найбільший за всю історію технологічний перехід, коли багатство природних ресурсів і дешевизна праці перестають бути основними чинниками зростання. В основі четвертої промислової революції лежить перехід від масового виробництва стандартизованої продукції до гнучкого високопродуктивного виробництва, що випускає індивідуалізовану продукцію. При цьому «наскрізними» технологічними процесами для усіх видів виробництв стають автоматизація і роботизація, а також інтелектуалізація виробничих процесів. Саме ці технології повинні забезпечити принципово іншу якість зростання [15], перетворюючись при цьому на його продуктивну силу.

В ході першої промислової революції за допомогою води і пару було механізовано виробництво. Головним драйвером другої

промислової революції була електрика, яка допомогла створити масове виробництво. У центрі третьої революції знаходилася електроніка та інформаційні технології, автоматизовані виробництва. Четверта промислова революція як би виходить з третьої, яку ще називають «цифровою» і яка почалася в середині минулого століття. Вона характеризувалася злиттям технологій і стиранням меж між фізичними, цифровими і біологічними сферами. Експерти називають три причини, за якими сьгоднішні зміни слід вважати не простим продовженням третьої промислової революції, а початком четвертої: це швидкість, з якою відбуваються зміни, їх розмах і системний характер наслідків [14].

За прогнозами, пік нової промислової революції (масштабування «проривних» технологій і зміна архітектури ринків) припаде на 2020-2030-ті рр. Численні дослідження показують, що передові технології дуже швидко розгортатимуться й робитимуть системний повсюдний вплив. У зв'язку з цим однією з основних цілей для нашої країни на період до 2035 р. може стати продуктивне включення в нову технологічну революцію, здійснення необхідного для цього структурного маневру в економіці й соціальній системі. Країна повинна перейти до нової моделі розвитку, фундаментом якої стануть високотехнологічні індустрії, ґрунтовані на наукових знаннях та інноваційних технологіях. Ставка має бути зроблена як на випереджаючий розвиток принципово нових високотехнологічних секторів і ринків, так і на глибоку технологічну модернізацію традиційних галузей і виробництв. Поєднання двох цих ліній може забезпечити фронтальний запуск технологічної революції вже в середньостроковій перспективі [15].

Очевидно, що таке значне явище, як четверта промислова революція, впливає на всі сфери життя суспільства, але найбільшою мірою вона змінює ринок праці. Враховуючи ці зміни та беручи до уваги, що праця за умов глобалізації перетворюється на загальнолюдську цінність, можна стверджувати, що трудова сфера має стати предметом пильної уваги української держави.

Сьогодні на ринку праці можна спостерігати такі тенденції [16]:

Замість менеджера – інженер. Штучний інтелект з успіхом витісняє фахівців, що займаються інтелектуальною рутиною. Найбільш затребувані кадри на ринку сьогодні – технологи, інженери, оператори і наладчики верстатів ЧПУ, програмісти, фахівці в області блокчейн ².

² *Блокчейн* (від англ. blockchain) – технологія, що об'єднує ряд математичних, криптографічних і економічних принципів, особливостями якої є неможливість змінити або підробити дані, прозорість вироблених транзакцій, децентралізована перевірка даних тощо.

Тобто люди, здатні створювати нові високотехнологічні продукти. Навіть ті професії, які раніше не припускали глибокого знання технологій, тепер зобов'язують до цього. Маркетолог повинен розуміти, як працюють алгоритми «Google», фінансист зобов'язаний розбиратися в ІТ, тому що нові інструменти, той же блокчейн, забезпечуються високотехнологічними рішеннями. Навіть операторам, працюючим в службі доставки піци, скоро доведеться розібратися в тому, як працюють дрони і як ними управляти. Технології так міцно увійшли до нашого життя, що ми усі повинні навчитися мислити як інженери.

Кар'єрний ріст не вгору, а вбік. Наступний тренд четвертої промислової революції – розвиток горизонтальної кар'єри. Інженеру-технологу, наприклад, окрім вузькопрофесійних вимог на зразок розробки складів і способів отримання композиційних матеріалів, треба вміти працювати з документацією і знати англійську мову, щоб читати профільну літературу і не відставати від світових розробок. До того ж сучасний технолог повинен постійно вчитися. І попрацювавши на одному підприємстві, він може піти в суміжну галузь, освоївши новий пласт знань.

Навчання як форма життя. Багато спеціальностей вже сьогодні вимагають, а ще більше спеціальностей зажадають в найближчому майбутньому комплексу особливих навичок – володіння технологіями, уміння вирішувати проблеми, критичного мислення, так само як і навичок міжособового спілкування, таких, як завзятість, готовність до співпраці й уміння співпереживати. Відходять у минуле часи, коли десятиліттями можна було працювати за однією і тією ж спеціальністю або в цій самій компанії. В умовах «економіки вільного заробітку» працівникам упродовж їх трудового життя прийдеться, очевидно, займатися різноманітними «підробітками», а це означає, що впродовж усього життя їм прийдеться навчатися [17].

Рання профорієнтація. Аудиторія претендентів молодіє. Віковий сегмент 18-20 приростає кожен місяць. Це говорить про те, що вчорашні школярі й студенти готові виходити на роботу і випробувати себе. Більшість з них рано чи пізно переросте вакансії офіціантів і операторів call-центрів, зате отримає досвід спілкування з працедавцем. Це доки не зовсім очевидний тренд, але він є і теж сигналізує про настання промислової революції. Швидкий розвиток і зміна світу не залишають часу на довгі роздуми. Сучасним підліткам, якщо вони хочуть бути успішними, коли підростуть, доводиться ще в школі думати про те, яку професію обрати.

Підбір персоналу. Четверта промислова революція змінює

швидкість життя. Щоб залишатися на плаву, треба уміти швидко приймати рішення і виконувати поставлені завдання. Набір персоналу – одне з таких завдань. Сучасні технології практично на 100% автоматизують підбір персоналу, роблячи його максимально простим і дешевим. Прості функції пошуку перейдуть до автоматичних сервісів. Сьогодні не можна залишатися в стороні від технологічних новинок. Швидкість вирішує все, а головним ресурсом стає час. Використовуючи його максимально раціонально, бізнес зможе розвиватися, а професіонали – будувати кар'єри.

Важливою характеристикою характеру праці за умов четвертої промислової революції є *зростання значення цифрових технологій*. Економічне зростання все більшою мірою базується на технологіях і знаннях, роблячи їх головною продуктивною силою. Передбачається, що цифрова економіка і її досягнення в перспективі стануть ключовим джерелом забезпечення добробуту держав. Наприклад, в біотехнологіях та медицині цифрові технології сприяють якісному поліпшенню здоров'я, в телекомунікаційній сфері ведуть до розвитку соціальної сфери і освіти, а в економіці забезпечують більш ефективне енергоспоживання. Важливо і те, що цифрові технології можуть використовуватися в тому числі найменш соціально захищеними групами населення [18].

Однією зі складових четвертої промислової революції виступає *роботизація*, яка значною мірою впливає на трансформацію ринку праці й визначає, які професії втратять актуальність, а які спеціальності з'являться. Як вже зазначалося, сьогодні спостерігаються надзвичайні успіхи в розвитку штучного інтелекту. З'являються нові засоби в області обробки даних у фінансовій сфері, охороні здоров'я, юриспруденції, освіті та забезпеченні обороноздатності держав. Автоматизація, роботизація не є чимось новим – машини поступово замінюють людину з моменту промислової революції.

Але сьогодні ці зміни кардинальні. Розглядаючи найближче майбутнє, з 2020 по 2035 рр., експерти припускають, що замість професії в сучасному розумінні людина володітиме набором різних компетенцій і навичок, таких як: *hard skills* – професійні навички, яких можна навчити і які можна виміряти: набір тексту на комп'ютері, керування автомобілем, читання, математика, знання іноземної мови, використання комп'ютерних програм (навички роботи переважно з машинами) та *soft skills* – це розумові й міжособові компетенції: соціальні, інтелектуальні та вольові: комунікабельність, уміння працювати в команді, креативність, пунктуальність тощо (навички

роботи з людьми і паперами).

Професії-алгоритми (секретар, синоптик, бухгалтер, оператор call-центру, телефоніст, бібліотекар, таксист, операціоніст, страховий агент, лікар-діагност, листоноша), однотипні завдання яких можна автоматизувати, зникатимуть або трансформуватимуться. За останні 100 років більше 600 професій безслідно зникли, ще 1000 сильно змінилися (сьогодні мало хто згадає, якою престижною була праця пілота дирижабля: у Парижі перед початком Першої світової війни конкурс на цю посаду складав до 50 чоловік на місце). Апарат Hadrian X укладає 1000 шт. цегли на годину – це в 8-10 разів більше, ніж здатна зробити людина. Алгоритм британського медичного стартапа Babylon Health перевершив лікарів за точністю діагностики. Компанія CMR Surgical представила першого британського робота-хірурга Versius. Стартап May Mobility, за підтримки Toyota і BMW, запустив в Детройті першу невелику мережу безпілотного транспорту за фіксованим маршрутом [19].

На міжнародних форумах економісти говорять про те, що близько 5 млн. робочих місць буде загублено вже до 2020 р. – завдяки розвитку штучного інтелекту, робототехніки, нанотехнологій та інших соціально-економічних чинників. Так, з'являться нові 2,5 млн. робочих місць, але вони вимагатимуть тих нових навичок і умінь, до яких школи і ВНЗ доки готувати не вміють, зокрема, soft skills.

Зі зміною характеру праці все більша увага дослідників зосереджується на понятті компетентності. У загальному вигляді компетентність – це характеристика, що дається людині в результаті оцінки ефективності (результативності) її дій, спрямованих на вирішення певного кола значимих завдань (проблем). Знання, навички, здібності, мотиви, цінності й переконання розглядаються як можливі складові компетентності, але самі по собі ще не роблять людину компетентною. У цьому визначенні убачається два підходи до змісту поняття «компетенція». Одні дослідники роблять акцент на компетенції як інтегральній особовій якості людини (характеристиці людини), інші – на описі складових її діяльності, її різних аспектів, які й дозволяють їй успішно вирішувати певні проблеми.

Сьогодні набуває нового сенсу категорія *«ціннісно-сміслові компетенції»*. Це компетенції, пов'язані з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, уміти обирати цільові і смислові установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення. Тобто такі компетенції забезпечують механізм самовизначення учня в

ситуаціях учбової та іншої діяльності. Від них залежить індивідуальна освітня траєкторія учня і програма його життєдіяльності в цілому [20].

Однією з проблем, яка постає перед суспільством, є проблема еволюції цінності «гідна праця» під впливом інновацій і технологій. Роботи беруть на себе виконання тисяч рутинних операцій і можуть витіснити безліч низькокваліфікованих робочих місць в розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Одночасно з цим передові технології відкривають нові можливості, створюючи умови для появи нових і модернізації існуючих робочих місць, нарощуючи продуктивність і підвищуючи ефективність надання громадських послуг [17].

За даними останнього обстеження «Євробарометру», три чверті громадян ЄС упевнені, що для їх робочих місць нові технології є благом. Дві третини стверджують, що нові технології сприятливо впливають на суспільство і ще більше покращують якість життя. В той же час тривоги з приводу майбутнього зберігаються. Жителів розвинених країн турбує масштабний вплив нових технологій на зайнятість. Вони вважають, що зростання нерівності, яка посилюється формуванням «економіки вільного заробітку» (у рамках якої організації укладають короткострокові трудові договори із самостійно зайнятими працівниками), сприяє неухильному погіршенню умов праці.

Створення робочих місць в офіційному секторі економіки – це найбільш ефективна політика, яка відповідає здійснюваній Міжнародною організацією праці Програмі гідної праці й дозволяє користуватися перевагами технічного прогресу:

- по-перше, нові технології розмивають межі компаній, підтвердженням чому служить швидкий розвиток торгових платформ. Цифрові платформи розширюють масштаби своєї діяльності швидше і з меншими витратами, ніж традиційні компанії. Проте з розвитком інтегрованих віртуальних торгових платформ виникають питання стратегічного характеру глобального масштабу, що стосуються конфіденційності, конкуренції і оподаткування;

- по-друге, нові технології трансформують набір навичок, необхідних для роботи. Знижується попит на менш кваліфікованих працівників, функції яких можуть виконувати машини. В той же час зростає попит на розвинені когнітивні та соціально-поведінкові навички, а також на поєднання навичок, що зумовлюють здатність до адаптації;

- по-третє, картина роботів, що витісняють людей з робочих місць, пригнічує. Разом з тим, загроза, яку нові технології

представляють для робочих місць, перебільшена – історія вже не раз давала такий урок;

– по-четверте, у багатьох країнах, що розвиваються, велике число працівників, як і раніше, зайнято малопродуктивною працею, часто – в компаніях неформального сектора, доступ яких до нових технологій незначний. Показники неформальної зайнятості в останні два десятиліття залишаються високими, незважаючи на поліпшення нормативно-правових умов для ведення бізнесу. Так, питома вага працівників, зайнятих в неформальному секторі, досягає в деяких країнах з ринковою економікою, що формується, 90%. В цілому, в цих країнах в неформальному секторі економіки зайняті приблизно дві третини робочої сили. Показники неформальної зайнятості залишаються на подив стабільними, незважаючи на зростання економіки і зміну характеру праці;

– по-п'яте, технології і, зокрема, соціальні мережі впливають у багатьох країнах на сприйняття нерівності, що посилюється. Люди завжди прагнули підвищувати якість свого життя і брати участь в економічному зростанні, свідками якого вони є. Можливість зіткнутися завдяки соціальним мережам та іншим цифровим засобам зв'язку з різними, – часто принципово різними – стилями життя й можливостями тільки посилює це почуття. Там, де спрямування поєднуються з можливостями, складаються сприятливі умови для стійкого економічного зростання в інтересах усіх верств населення. Але в умовах нерівності можливостей або невідповідності існуючих робочих місць набутим навичкам наслідком розчарування можуть стати міграція або фрагментація суспільства. Кризові ситуації з біженцями в Європі, мігранти, що біжать від війни, з Сирійської Арабської Республіки і «арабська весна» – усе це очевидні прояви такого сприйняття [17].

У країнах з розвиненою ринковою економікою, що формується, автоматизація підвищує цінність когнітивних навичок вищого порядку. На ринках праці все більшого значення набувають навички трьох типів, про що згадувалося вище: розвинені когнітивні навички, наприклад, комплексного вирішення проблем, соціально-поведінкові навички, наприклад, роботи в команді, і поєднання навичок, які зумовлюють здатність до адаптації, наприклад, логічне мислення і упевненість у власних силах. Для формування таких навичок потрібні міцний фундамент у вигляді людського капіталу і навчання упродовж всього життя. Аналіз показує, що в країнах з найнижчими на даний момент рівнями інвестицій в людський капітал продуктивність працівників майбутнього покоління буде на третину або навіть наполовину нижча,

ніж могла би бути, якби люди були абсолютно здорові й здобували якісну освіту.

Темпи впровадження інновацій будуть і далі наростати. Тож Україні для забезпечення своєї конкурентоспроможності в економіці майбутнього необхідно буде діяти швидко. Щоб використати переваги нових технологій і пом'якшити найбільш гострі з породжуваних ними проблем, необхідно здійснювати інвестиції у своїх громадян – скоріше за все, в освіту і охорону здоров'я, які є наріжним каменем людського капіталу [17].

Отже можна зробити висновок, що за умов глобалізації і, особливо, – четвертої промислової революції – категорія «гідна праця» набуває нового сенсу та особливої цінності.

В результаті дослідження можна зробити певні висновки.

1. Для подальшого успішного розвитку нашої країни необхідне визначення системи ціннісних орієнтирів українського суспільства, яка зазнає еволюції за умов глобалізації. Держава має сприяти всебічному розвитку особистості, інвестуючи у людський капітал, та пропагувати у суспільстві європейські цінності за умови збереження національного культурно-історичного ландшафту.

2. На цінності та ідеали української культури значною мірою вплинули глобалізація та четверта промислова революція як одна з її характерних рис. Глобалізація не тільки змінила традиційні цінності, а й сформувала відносно нову групу цінностей: здатність адаптації до змін в умовах праці, до інформаційних потоків, інноваційна сприйнятливість, інноваційно-впровадницька орієнтація, володіння символічною мовою тощо. Саме ці цінності великою мірою визначатимуть найближчим часом успіх будь-якої людини і будь-якої країни в глобальному світі.

3. Глобалізація й четверта промислова революція значною мірою змінюють ринок праці, основними тенденціями на якому виступають: розвиток штучного інтелекту та витіснення ним фахівців, що займаються інтелектуальною рутиною; розвиток горизонтальної кар'єри; необхідність навчатися все життя; рання профорієнтація; автоматизація підбору персоналу, роботизація тощо. Четверта промислова революція вплине на ринок праці за такими трендами: збільшить кількість робочих місць кращої якості, забезпечених соціальним пакетом; поширить безробіття, викликане технологічними змінами в структурі виробництва; приведе до ліквідації багатьох існуючих спеціальностей; підвищить вимоги до рівня кваліфікації працюючих на нових робочих місцях; потребуватиме перепідготовки працюючих за новими професіями; збільшить розміри інвестицій для

створення нових робочих місць; посилить вимоги адаптації системи освіти до потреб глобалізованого ринку праці; підвищить залежність зростання заробітної плати від росту продуктивності праці; посилить соціальний захист працюючих та дотримання їх соціальних прав.

4. Зі зміною характеру праці все більша увага дослідників зосереджується на понятті компетентності, компетенцій. Передбачається, що замість професії в сучасному розумінні людина володітиме набором різних компетенцій і навичок, таких як *hard skills* (навички роботи переважно з машинами) та *soft skills* (навички роботи з людьми і паперами). Нового сенсу набуває категорія «ціннісно-сміслові компетенції» як компетенції, пов'язані з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, уміти обирати цільові та смислові установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення.

5. За умов глобалізації і, особливо, – четвертої промислової революції – категорія «гідна праця» набуває особливої цінності та зазнає еволюції під впливом інновацій і технологій. Роботи беруть на себе виконання тисяч рутинних операцій і можуть витіснити безліч низькокваліфікованих робочих місць в розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Одночасно з цим передові технології відкривають нові можливості, створюючи умови для появи нових і трансформації існуючих робочих місць, нарощуючи продуктивність і підвищуючи ефективність надання громадських послуг.

6. Основними напрямками української держави для подальшого ефективного розвитку за умов глобалізації виступають:

- здійснення інвестицій в людський капітал, передусім, в навчання дітей дошкільного віку, щоб сформувати у них, на додаток до основних, когнітивні й соціально-поведінкові навички більш високого порядку;

- підвищення ефективності соціального захисту (встановлення гарантованого мінімального рівня надійного соціального захисту; зміцнення системи соціального страхування, доповнене реформою нормативної бази ринку праці);

- створення робочих місць в офіційному секторі економіки (найбільш ефективна політика, що відповідає здійснюваній Міжнародною організацією праці Програмі гідної праці й дозволяє користуватися перевагами технічного прогресу) [17].

- моніторинг світових тенденцій в науці і техніці; державне регулювання й інституціональне оформлення розвитку цифрової економіки;

- забезпечення розширення та урізноманітнення інженерних спеціальностей у ВНЗ України, розробка програм заохочення абітурієнтів до набуття технічної освіти;
- розробка програм навчання (перепідготовки) трудових кадрів новим технологіям, організація навчальних курсів, тренінгів, коучингів, курсів профорієнтації в технопарках і технополісах для дітей і молоді;
- організація освіти впродовж життя з можливістю для людини будь-якого віку та рівня освіти опанувати суміжну або навіть зовсім нову для неї спеціальність (базою для такої діяльності можуть виступити вже існуючі курси при центрах зайнятості) тощо.

Використані джерела та література:

1. Сахань О. М., Шевчук Н. В. Європейські цінності як запорука процвітання суспільства: український вибір // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2018. № 2 (37). С. 177-196.
2. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: монографія / кер. авт. кол. і наук. ред. А. І. Кудряченко; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : Фенікс, 2014. 444 с.
3. Ясеницкий И. А. Генезис формирования отечественной социально-философской концепции ценности // Вестник Самарского государственного университета. 2007. № 5-3. С. 23-30.
4. Андросова Ю. В. Ценности и их место в структуре мировоззрения современного учителя и ученика // Самарский научный вестник. 2014. № 4(9). С. 15-17.
5. Європейські цінності і Україна [Електронний ресурс]. URL: <http://newzz.in.ua/main/1148865159-yeuropejski-cinnosti-i-ukrayina.html> (дата звернення 21.05.2019)
6. Тарасова Ю. А. Ценности современного российского общества в условиях глобализации // Век глобализации. 2016. №4. С. 115-121.
7. Скибицкий М. М. Глобализация и задачи обновления духовных ценностей российского общества // Гуманитарные науки. Вестник Финансового университета. 2015. № 1(17). С.13-19.
8. Антонов А. И., Сорокина С. А. Судьба семьи в России XXI века. М. : Грааль, 2009. 416 с.
9. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма [Електронний ресурс]. URL: http://krotov.info/library/03_v/eb/er_04.html (дата звернення 14.03.2019)
10. Аванесова Г. А., Астафьева О. Н. Социокультурное развитие российских регионов: механизмы самоорганизации и региональная политика. М. : Изд-во РАГС, 2001. 424 с.
11. Алиева О. Г., Саввина О. В., Моисеенко М. В. Кризис национальных культур в эпоху глобализации // Вестник РУДН, серия Философия. 2014. № 2. С. 83-91.
12. Зернецька О. В. Глобальна комунікація. Київ: Науково-виробниче підприємство «Видавництво «Наукова думка» НАН України, 2017. 349 с.
13. Ашинова З. А. Ценности в условиях глобализации [Електронний ресурс].

URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tsennosti-v-usloviyah-globalizatsii> (дата звернення 08.08.2019)

14. Мануков С. 4-я промышленная революция в Давосе [Электронный ресурс]. URL: <https://expert.ru/2016/01/21/chetvertaya-promyishlennaya-revolutsiya/> (дата звернення 21.07.2019)

15. Новая технологическая революция: вызовы и возможности для России. [Электронный ресурс] / Экспертно-аналитический доклад под научным руководством В. Н. Княгинина. Москва, Центр стратегических разработок, 2017. 136 с. URL: <https://csr.ru/wp-content/uploads/2017/10/novaya-tehnologicheskaya-revolutsiya.pdf>

16. Гужиков П. Искусственный интеллект с успехом вытесняет специалистов, занимающихся интеллектуальной рутинной [Электронный ресурс]. URL: facebookkontaktetwittertelegramokwhatsappplusflipboard

17. Доклад о мировом развитии 2019. Изменение характера труда [Электронный ресурс] / Всемирный банк (официальный сайт). URL: <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/publication/wdr2019> (дата звернення 01.08.2019)

18. Смирнов Е. Н. Эволюция инновационного развития и предпосылки цифровизации и цифровых трансформаций мировой экономики [Электронный ресурс] // Вопросы инновационной экономики. 2018. Том 8. № 4. С. 553-564. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=36816160>

19. Ольховский К. Универсальные компетенции будущего: кто будет востребован завтра? [Электронный ресурс]. URL: <https://www.executive.ru/career/planirovanie-karery/1989317-universalnye-kompetentsii-buduschego-kto-budet-vostrebovan-zavtra>

20. Васютина Н. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании [Электронный ресурс]. URL: <http://urok.1sept.ru/статьи/581708/> (дата звернення 08.08.2019)